

КРИМІНАЛІСТИЧНА ПРОФІЛАКТИКА ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Лященко М. М.

Важливою є криміналістична профілактика економічних злочинів.

У фундаментальній праці “Руководство для судебных следователей как система криминалистики” Г. Гросс зазначав про важливість встановлення в процесі досудового слідства обставин (причин та умов), які сприяли вчиненню кожного злочину.

Розроблення найбільш раціональних способів попередження й профілактики злочину, який уже вчинюється, як слушно зауважував І.М. Якимов, є одним із завдань криміналістики. Саме І.М. Якимов уперше включив до предмета криміналістичної науки завдання профілактики злочинів [24, 25].

На необхідності розроблення проблем криміналістичної профілактики злочинів у 20-30 роки ХХ ст. наголошували Є.В. Владимиров, Г.О. Зільберквіт, Ю.Д. Каценельсон, а потім наприкінці 40-х років ХХ ст. - Г.О. Олександров, П.І. Тарасов-Родіонов та ін.

У 1953 році професор С.П. Мітрічев уже визначає радянську криміналістику як науку про розслідування злочинів з метою розкриття злочину та його попередження [15, 5].

Особливо активізувалися дослідження проблеми профілактики злочинів у криміналістиці в 60-х роках минулого століття.

Проблема криміналістичної профілактики злочинів була детально розглянута українським ученим В.П. Коляковим [14, 106].

У 1964 році І.Я. Фрідман зазначав, що загальні питання криміналістичної профілактики повинні розглядатися окремо від інших, які викладаються в кожній з традиційних частин криміналістики. До загальних питань було віднесено: поняття та предмет криміналістичної профілактики, її місце в системі криміналістики, проблема попередження злочинів у криміналістиці й інших науках, форми відображення й впровадження рекомендацій профілактичного характеру тощо [20, 14]. А в 1971 році зазначив, що перелік окремих криміналістичних теорій не можна визнати повним без включення до нього вчення про криміналістичну профілактику, яка є методологічною базою дослідження й розроблення засобів, прийомів і методик попередження злочинів [21, 102]. Розглядаючи профілактичну роботу в широкому плані, зараховуючи до неї попередження будь-яких правопорушень, І.Я. Фрідман наголошував на певних можливостях прогнозування з боку фахівців, що представляють окремі види експертизи [9, 55]. Таке прогнозування можливих злочинних посягань або конкретних способів їх учинення є одним з найважливіших завдань профілактичної діяльності. Заслугою І.Я. Фрідмана є розроблення питань використання спеціальних знань у роботі з попередження злочинів, а відповідно й з профілактики, розроблення форм, методів і засобів експертної профілактики, визначення питань, які можуть бути поставлені експертом для встановлення фактів, що мають профілактичне значення, а також реалізації внесених пропозицій експертів [13, 3-8].

Питанням криміналістичної профілактики приділено увагу й у деяких інших працях. Криміналісти запропонували включити основи профілактики разом з іншими

© М.М. Лященко, 2013

загальними питаннями криміналістики до розділу “Вступ у науку” (А.І. Вінберг, Р.С. Белкін, І.Я. Фрідман), а спеціальні питання - до розділів криміналістичної техніки, тактики й методики розслідування. Таке виділення загальних питань профілактики не потребує, на думку авторів, суттєвої перебудови загальноприйнятої системи курсу криміналістики [7, 7; 4, 17-23].

М.П. Яблоков звернув увагу на те, що криміналістика у сфері попередження злочинів має й розв’язує ряд специфічних завдань, які, на жаль, не завжди розглядаються в криміналістичній літературі [6, 37-38]. Пізніше він зауважує, що питання криміналістичної діяльності з попередження й профілактики злочинів заслуговують на більш серйозне вивчення [23, 16].

У 1986 році німецький криміналіст Б. Холист дав визначення, згідно з яким криміналістична профілактика злочинів є системою розроблених криміналістикою методів, прийомів, способів і засобів, спеціально спрямованих на попередження злочинів, учинення яких готується, припинення злочинів, учинення яких почалося, або на запобігання шкідливим наслідкам учинених злочинів [16, 39].

Проблему криміналістичної профілактики злочинів вивчав і професор Г.А. Матусовський. Він визначав криміналістичну профілактику злочинів як діяльність уповноважених суб’єктів і напрям наукових досліджень, який ґрунтується на загальних кримінологічних рекомендаціях щодо встановлення причин і умов, що сприяють конкретним злочинам, вжиття спеціальних криміналістичних заходів для їх профілактики, запобігання й припинення [17, 38].

Своєрідність і складність побудови криміналістичної профілактики як складової науки криміналістики полягає в тому, що вона спирається на положення й висновки загальної криміналістичної теорії профілактики злочинності, але одночасно є елементом предмета науки - криміналістики. Отже, криміналістична профілактика - це науковий напрям криміналістики й практична сфера діяльності уповноважених суб’єктів, спрямована на виявлення й усунення причин і умов, що сприяють конкретним злочинам.

Криміналістичну профілактику можна розглядати в трьох аспектах: науковий напрям у криміналістиці (теорію, вчення), як сферу практичної діяльності правоохоронних органів і суду та специфічний об’єкт управлінського впливу. Практична діяльність криміналістичної профілактики охоплює ту її частину, яка є одним з видів функціональних завдань правоохоронних органів і суду в боротьбі зі злочинністю [18, 6].

Отже, криміналістична профілактика - це науковий напрям криміналістики та практична сфера діяльності уповноважених суб’єктів, спрямована на виявлення й усунення причин і умов, що сприяють конкретним злочинам.

Дискусійним є питання про місце криміналістичної профілактики в системі криміналістики.

В.М. Шевчук пропонує криміналістичну профілактику злочинів розглядати у двох аспектах: як специфічну діяльність уповноважених законом суб’єктів, яка пов’язана

зі встановленням причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів, і здійснюється на підставі застосування засобів криміналістичної техніки, прийомів криміналістичної тактики, методів розслідування певних злочинів і пов'язана зі встановленням причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів [22, 175], та як один з наукових напрямів криміналістичної науки як окремої криміналістичної теорії [11, 182].

Водночас висловлювалися й протилежні думки. У 1978 році Р.С. Белкін зазначав, що в самій проблемі попередження злочинів будь-якої криміналістичної специфіки немає [4, 20], хоча пізніше, у 1997 році, він змінив свою точку зору, зазначивши, що криміналістика виникла й розвивається як наука, що сприяє розкриттю, розслідуванню та попередженню злочинів [2, 36].

І.Ф. Пантелєєв вважав, що діяльність щодо попередження злочинів не є предметом криміналістики [19, 13], отже, і профілактика не належить до предмета зазначеної науки.

Питання про формування в криміналістиці вчення про криміналістичну профілактику злочинів залишається дискусійним, хоча абсолютна більшість учених-криміналістів і практичних працівників сьогодні визнають, що криміналістика виникла й розвивається як наука, яка сприяє розкриттю, розслідуванню й профілактиці злочинів.

Отже, більшість криміналістів схиляються до думки, що попередження злочинів, також і профілактична діяльність, належить до предмета криміналістики та є видом криміналістичної діяльності. Криміналістична профілактика як частина юридичної профілактики є цілеспрямованою системою криміналістичних засобів, прийомів і методів профілактичного характеру.

Найбільша кількість суперечок серед вчених стосується пропозиції щодо включення до криміналістики самостійного розділу "криміналістична профілактика" і як альтернатива пропонується спеціалізувати дані про профілактику злочинів у відповідні розділи криміналістики.

Ця ідея набула розвитку в працях І.Я. Фрідмана (1971 р.), який запропонував, наприклад, включити до переліку окремих криміналістичних теорій вчення про криміналістичну (експертну) профілактику. Пізніше І.А. Алієв (1991 р.) обґрунтував необхідність розвитку окремої теорії експертної профілактики.

Однак ці пропозиції не здобули однозначної підтримки. Більше того, у "Курсі криміналістики" Р.С. Белкін писав: "Конструювання вчення про криміналістичну профілактику є прикладом переоцінки ролі й значення криміналістики" [1, 149]. Він погоджувався з правом існування окремої теорії експертної профілактики.

Заперечення виділення окремого розділу криміналістичної профілактики було висловлено Г.Г. Зуйковим, який зазначав, що криміналістичні засоби, прийоми, методи профілактики й розкриття злочинів повинні перебувати в нерозривній єдності. При цьому йдеться не про формування самостійного розділу, а лише про систематизацію наукових ідей, доктрин і поглядів у дослідженні проблем криміналістичної профілактики, тобто про розроблення її теорії [11, 107-109].

Про необхідність виділення криміналістичної профілактики в самостійний розділ "Загальні та окремі криміналістичні теорії" (наприкінці викладу курсу) зазначила Н.І. Клименко. Така компактність, на її думку, дасть можливість майбутнім фахівцям опанувати предмет профілактики, а також питання, які пов'язані з розробленням і застосуванням криміналістичних засобів

профілактики злочинів.

До зазначеного розділу "Курс криміналістики" разом з іншими теоріями криміналістики необхідно включити як загальні положення криміналістичної профілактики (поняття, предмет, відмежування від загальних рекомендацій кримінології, процесуальні й непроцесуальні форми слідчо-експертної профілактики, методи й засоби проведення, форми відображення, впровадження рекомендацій), так і спеціальні прийоми й методи, що застосовуються для профілактики окремих видів злочинів і ґрунтуються на техніці, тактиці й методиці розслідування. Тільки таке місце профілактики в курсі криміналістики буде сприяти виконанню поставлених перед нею завдань [13, 6-7].

Криміналістичну профілактику можна розглядати в трьох аспектах: як сферу практичної діяльності правоохоронних органів і суду, науковий напрям (теорію, вчення) у криміналістиці, специфічний об'єкт управлінського впливу.

Криміналістична профілактика як сфера практичної діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю охоплює ту її частину, яка передбачає виконання ними певних функціональних завдань зі встановлення обставин, які сприяли вчиненню конкретних злочинів, і застосування профілактичних заходів на основі криміналістичних рекомендацій.

Криміналістична профілактика як один з наукових напрямів криміналістики покликана розроблювати рекомендації щодо встановлення обставин злочину на підставі вивчення практики застосування профілактичних заходів, а також розроблення нових методів.

Криміналістичну профілактику найбільш загально можна визначити як одну з підпорядкованих систем впливу на злочинність, діяльність уповноважених суб'єктів і як напрям криміналістичних наукових досліджень, функціонування якої пов'язано з профілактичною діяльністю органів досудового слідства, що спрямована на досягнення зазначених у кримінальному законі соціальнозначущих цілей (завдань) [5, 32].

Н.І. Клименко визначає криміналістичну профілактику як науковий напрям криміналістики та як практичну сферу діяльності щодо попередження злочинів. Практична діяльність криміналістичної профілактики охоплює ту її частину, яка є одним з видів функціональних завдань правоохоронних органів і суду в боротьбі зі злочинністю [13, 32].

Г.А. Матусовський визначає криміналістичну профілактику як діяльність уповноважених суб'єктів і напрям наукових досліджень, що ґрунтується на загальних кримінологічних рекомендаціях щодо встановлення причин і умов, що сприяють конкретним злочинам, вживання спеціальних криміналістичних заходів для їх профілактики, запобігання і припинення.

Сутність криміналістичної профілактики визначається як сфера практичної діяльності й один з наукових напрямів криміналістичної науки [10, 36].

Література

1. Белкин Р.С. Курс криминалистики. Т. 3: Криминалистические средства, приемы, рекомендации / Р.С. Белкин - М.: Юрист, 1997. - 480 с.
2. Белкин Р.С. Курс криминалистики: [учебное пособие для вузов] / Р.С. Белкин. - 3-е изд. - М.: ЮНИТИ-Дана, 2001. - 837 с.
3. Белкин Р.С. О понятии расследования преступлений / Р.С. Белкин. - М., 1978. - 184 с.

4. Белкин Р.С. Роль криминалистики в предупреждении преступлений / Р.С. Белкин // Наука на службе милиции. - Алма-Ата, 1963. - С. 17-23.
5. Борідько О.А. Криміналістична профілактика як структурний елемент методики розслідування злочинів: дис. ... канд. юрид. наук / О.А. Борідько. - Запоріжжя, 2005. - 191 с.
6. Васильев А.Н. Предмет, система и теоретические основы криминалистики / А.Н. Васильев, Н.П. Яблоков. - М.: Из-во Московского у-та, 1984. - 139 с.
7. Винберг А.И. Пути развития теории криминалистики / А.И. Винберг // Советское государство и право. - 1971. - № 10. - С. 116-119.
8. Владимиров Э.В. Уголовная профилактика / Э.В. Владимиров, Г.А. Зильберквит, Ю.Д. Каценельсон. - М.: УРКМ, 1934. - 879 с.
9. Галкин В.М. Предупреждение преступлений и судебная экспертиза / В.М. Галкин, Л.И. Георгиев, А.А. Гусев. - М.: Юрид. лит., 1968. - 191 с.
10. Глібко В.М. Криміналістика: [підручник] / В.М. Глібко, А.Л. Дудников, В.А. Журавель / за заг. ред. В.Ю. Шепітька. - К., "Ін Юре", 2004. - 728 с.
11. Зелинский А.Ф. Криминология: [курс лекций] / А.Ф. Зелинский. - Харків: Прапор, 1996. - 260 с.
12. Зуйков Г.Г. Предупреждение преступлений средствами криминалистики / Г.Г. Зуйков // Выявление причин преступности и предупреждение преступлений. - М., 1967. - 178 с.
13. Клименко Н.И. Место и роль криминалистики в системе криминалистики / Н.И. Клименко // Криминалистика и судебная экспертиза: межведомственный научно-методический сборник. - К.: Минюст Украины, 2004. - Вып. 52. - С. 3-8.
14. Колмаков В.П. Некоторые вопросы криминалистической профилактики преступлений / В.П. Колмаков // Советское государство и право. - 1961. - № 12. - С. 106-109.
15. Криминалистика. Ч. 2 / под. ред. С.П. Митричева, П.И. Тарасова-Радионова. - М., 1953. - 184 с.
16. Криминалистика социалистических стран / под. ред. В.Я. Колдина. - М.: Юрид. лит., 1986. - 512 с.
17. Матусовский Г.А. Проблемы развития криминалистической профилактики / Г.А. Матусовский // Актуальные проблемы криминалистики: материалы международной научно-практической конференции. - Х. 2003. - С. 38-41.
18. Паламар Л.В. Криміналістична профілактика злочинів, пов'язаних з незаконним отриманням банківських кредитів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Л.В. Паламар. - К., 2008. - 16 с.
19. Пантелеев И.Ф. Теоретические проблемы советской криминалистики / И.Ф. Пантелеев. - М., 1980. - 245 с.
20. Фирсов Е.П. Криминалистическая характеристика налоговых преступлений / Е.П. Фирсов // Вопросы квалификации и расследования преступлений в сфере экономики: сб. науч. ст. - Саратов, 1999. - С. 89-93.
21. Фридман И.Я. Вопросы профилактики преступлений в системе криминалистики / И.Я. Фридман // Криминалистика и судебная экспертиза. - К., 1971. - Вып. 8. - С. 102-109.
22. Шевчук В.М. Профілактична профілактика злочинів та її роль у побудові методики розслідування: дискусійні проблеми / В.М. Шевчук // Вісник Академії правових наук України. - 2002. - № 2 (29). - С. 175-180.
23. Яблоков Н.П. Разработка приемов и способов профилактической работы в ходе следствия - одна из важных задач криминалистики / Н.П. Яблоков // Вестник Московского ун-та. - Сер. 2. Право. - 1985. - № 5. - С. 11-16.
24. Якимов И.Н. Криминалистика: руководство по уголовной технике и тактике / И.Н. Якимов. - М.: Изд-во НКВД РСФСР, 1925. - 230 с.

Ляшенко М.М.

*здобувач кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики*

Національного університету

ДПС України

Надійшла до редакції: 02. 12. 2012

УДК 343. 985: 343. 85

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИМИ ЗАХОДАМИ

Мукоїда Р. В.

Протидія злочинності оперативно-розшуковими заходами містить систему оперативно-розшукових та інших заходів і реалізується в окремих організаційно-тактичних формах.

Проблемами профілактики злочинів займалися Г.А. Аванесов, Ю.М. Антонян, Л.Д. Гаухман, В.В. Голіна, Л.М. Давиденко, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.І. Долгова, А.Е. Жалінський, А.П. Закалюк, О.Г. Кальмана, І.І. Карпець, Н.Ф. Кузнецова, О.М. Литвак, П.П. Михайленко, В.П. Філонов, О.М. Яковлев та інші криміналісти. Питанням оперативно-розшукової профілактики злочинів присвячені роботи А.І. Алексєєва, О.М. Бандурки, В.В. Баранова, Є.І. Борділовського, І.В. Бризгалова, С.С. Галахова, В.О. Глушкова, Є.А. Дидоренка, І.П. Козаченка, А.Г. Лекаря, В.С. Овчинського, С.С. Овчинського та ін.

Метою статті є уточнення сутності й завдань оперативно-розшукової протидії злочинності в сучасних умовах.

В умовах побудови сучасної правової держави проблеми захисту її громадян від злочинних посягань, а також

протидії спробам криміналізації суспільства, нейтралізації негативних соціальних тенденцій набувають першочергового значення. У цьому контексті особливо гострим є питання протидії злочинності, запобігання злочинам та іншим правопорушенням, профілактичної роботи з населенням.

На сьогодні констатуємо відсутність серйозних успіхів у справі протидії злочинності, що не може в остаточному підсумку привести до корінного зламу негативних тенденцій і якісній зміні кримінологічної обстановки. Даний стан речей є наслідком:

відставання правової бази від потреб правоохоронної практики;

недоліків у діяльності правоохоронних і контрольних наглядних органів, насамперед їхньої роз'єднаності, відтоку професійних кадрів, нерозв'язаності проблем матеріально-технічного й фінансового забезпечення;

складної криміногенної ситуації в регіоні;

руйнування системи профілактики злочинів;